

מים ראשונים ושניים

יוסי ווהל

א. מים ראשונים ושניים:

בשביל לטהר את הידיים צריך לבצע פעולות של טהרה: צריך לשפוך על הידיים מים ראשונים ושניים.

אומרת המשנה¹: "נטל את הראשונים למקום אחד ואת השניים למקום אחר, ונפל ככר של תרומה על הראשונים טמא ועל השניים טהור".

המים הראשונים נטמאו בנטילה, ואילו המים השניים נשארו טהורים. מה קורה בדיוק? - כותב הסמ"ג²: "וצריך לשפוך מים על ידיו שני פעמים, אחת לטהר את הידיים והשניה לטהר אותם מים". כלומר, יש כאן תהליך של שני שלבים: א. טהרת הידיים ע"י מים ראשונים, כאשר מים אלו נטמאים. ב. טהרת המים הראשונים ע"י מים שניים, כאשר רק המים השניים מטהרים את הראשונים ואין הראשונים מטמאים את השניים. ועוד נסביר בהמשך מה הצורך בכל זה.

ב. נטילה בשטיפה אחת:

אומרת המשנה³: "נטל לידו אחת משטיפה אחת ידו טהורה. לבי ידיו משטיפה אחת: ר"מ מטמא עד שיטול מרביעית. נפל ככר של תרומה טהור. ר' יוסי מטמא".

מדובר במי שרוצה לטהר ידיו בשטיפה אחת ללא מים ראשונים ושניים. יש כמה נקודות שצריך להבין במשנה: א. דין טהרת ידו אחת. ב. דין המים שעל ידו אחת. ג. דין טהרת שתי ידיו. ד. דין המים שעל שתי ידיו.

1. שיטת הר"ש:

"נטל לידו...ידו טהורה, אע"ג דאין בכלי רביעית דאתו משיירי טהרה". לדעת הר"ש אין שיעור מים שצריך שיבוא על היד, רק שיצליח לכסות עד הפרק⁴. עפ"יז מסביר הר"ש שהמשנה מקילה ביד אחת שיכול לטהרה בשטיפה אחת, ללא ראשונים ושניים, וגם ללא רביעית בכלי אלא מספיק שבאו משיירי רביעית. מנין לר"ש שזה החידוש של המשנה? - מהסיפא שאומרת שתי ידיו אינו יכול לטהרם בשטיפה אחת א"כ יטול מרביעית. והכונה היא מרביעית בכלי, שהרי

¹ ידיים פ"ב מ"ב.

² עשין כזי ד"ה "וצריך", וכ"ה בתוס' חולין קז. ד"ה "דלא", ושם הוסיפו עוד מים לחסיר דבר החוצץ. וכ"ה ברא"ש סי' יח.

³ פ"ב מ"א.

⁴ ע"י ר"ש פ"א מ"א, וע"י בסוגית "דין רביעית ושיירי טהרה".

לדעת הר"ש אין דין רביעית שתבא על ידיו. וא"כ חייב להיות שהקולא במטהר ידו אחת היא שא"צ ממש רביעית בכלי אלא מספיק כעין רביעית: שיירי טהרה⁵. א"כ דין טהרת הידיים ברור: הנוטל ידו אחת משטיפה אחת אפי' משיירי טהרה - טהורה. שתי ידיו משטיפה אחת צריך רביעית בכלי אבל ודאי שלא צריך על הידיים. בנק' זו אין מח' בין ר"מ לר' יוסי. ר' יוסי נחלק רק בדין טומאת המים, וכפי שנסביר מיד, אך בדין טומאת הידיים וטהרתם מודה לר"מ. וכמש"כ הר"ש⁶ שכשנוטל מרביעית "הידיים ודאי טהורות". ולא רק שמודה לר"מ שבנטילה מרביעית הידיים טהורות, אלא גם מודה לו שבנטילה משיירי טהרה הידיים טמאות. וכמש"כ בהגה"ה מס"א (על הר"ש): "אבל לשתי ידיו אע"ג דאתו משי"ט לא מהנו עד שיטול ב"פ עד הפרק, ובהא ליכא מאן דפליג לר"מ⁷". נחלקו ר"מ ור' יוסי מה דינם של המים שבהם נטל בשטיפה אחת: לדעת ר"מ הנוטל שתי ידיו מרביעית גם המים נשארים טהורים, ור' יוסי סובר שהמים נטמאים, ולכן כיכר של תרומה שנגע במים טמא.

למה לפי ר' יוסי בנטילה משטיפה אחת המים נטמאים? - מסביר הר"ש: "מידי דהוי אסיפא: נטל את הראשונים ואת השניים למקום אחד". בהמשך אומרת המשנה⁸ שמי שנטל מים ראשונים למקום אחד, ואח"כ נטל מים שניים לאותו מקום אז הכל טמא, שאין המים השניים מטהרים את הראשונים שעל הריצפה. ולפי ר' יוסי, גם כאן כשנוטל משטיפה אחת שמכילה בתוכה חיבור של הראשונים ושניים, אז הכל טמא. ור"מ חולק, ומחלק בין המקרים, וכלי הר"ש: "ור"מ סבר דל"ד, דהתם אפסיק והכא לא אפסיק". כל מה שאמרה המשנה שהשניים נטמאו מהראשונים הוא כאשר הראשונים עומדים בשלב מסוים בפני עצמם ואח"כ נפלו לתוכם המים השניים, אבל כאשר ישנה שטיפה אחת שמורכבת ממים ראשונים ושניים - הכל טהור.

לפי ר' יוסי ברור שגם כשנוטל ידו אחת משטיפה אחת, במקרה של הרישא של המשנה, המים טמאים, כיון שכל מקום שיש חיבור של ראשונים ושניים ביחד כביכול הראשונים מטמאים את השניים. את דעת ר"מ לגבי המים בנוטל ידו אחת משטיפה אחת נברר בהמשך.

כותב הר"ש על דברי ר"מ, שהמים טהורים ולכן גם הכיכר של תרומה טהור: "כמו שהידיים טהורות". מכאן מתגלה העקרון של ר"מ שאם הידיים נטהרו אז גם המים טהורים, שא"א לטהר ידיים במים טמאים. עפ"י נסביר את עקרון הטהרה במים ראשונים ושניים. לעיל הבאנו שהמים הראשונים מטהרים את הידיים והשניים מטהרים את המים שעל הידיים. ולכאוף קשה קו' הרשב"א⁹: "ואני תמיה, אחר שהראשונים מטהרין את הידיים מה לזו לטהר את המים שעל

⁵ ע"י תוס' חולין קז. ד"ה "דלא" בסופו שכתב שגם בידו אחת שנוטל משי"ט, מ"מ צריך שיעור שתי שטיפות. בר"ש לא הזכיר זאת. ועי' חזו"א סי' כ"ד ס"ק ט' שלא פי' כך. ולגבי מש"כ: "ובזה ניחא דמשי"ט שניים אף לר"י דל"ל ש"ט וכו"ו - ע"י שם ס"ק י' ד"ה "שם ר"י א", וע"י גר"א באליהו רבה פ"א מ"א ד"ה "ר' יוסי", וע"י בפ"י הרא"ש שם: "ור' יוסי פליג אלוג", וע"י שם ב"משנה אחרונה" ד"ה "ר' יוסי אומר", וע"י שו"ת מהר"ח או"ז ריש סי' קלה.

⁶ ד"ה "ר' יוסי מטמא".

⁷ וע"י גם בב"י סי' קס' אות יג' ד"ה "ידע".

⁸ מ"ב.

⁹ תוה"א ב"ו ש"ב.

הידיים, והלא הידיים כבר נטהרו ואין המים הראשונים מטמאים אותן". אבל לפי דברינו עתה, שא"א לטהר ידיים במים טמאים, מובן מדוע א"א לטהר ידיים במים ראשונים בלבד, שהרי המים הראשונים נטמאים בנטילה ולכן אינם יכולים לטהר את היד. ורק בעזרת המים השניים שמטהרים את הראשונים יש כאן טהרה במים טהורים (כי המים השניים הצליחו לטהר את המים הראשונים). כלומר, הטהרה מתבצעת ריטרואקטיבית ע"י המים הראשונים, שנטהרו ע"י המים השניים. חז"ל תיקנו תהליך של טהרה, שרק ע"י השלמת התהליך כולו מתבצעת הטהרה, ולא כהבנת הרשב"א שהמים הראשונים באמת השלימו לבדם את הטהרה¹⁰. ונראה שזוהי כונת **הרא"ה בבדק הבית** שתיירץ קו' הרשב"א הנ"ל¹¹: "... אלא שעשו המים כמקוה לענין טהרת הידיים ולא לענין גופן של מים, ואמר שהמים השניים מטהרין את המים הראשונים".

האם ר' יוסי חולק על סברא זו? לכאורה היה אפשר להוציא מדברי ר' יוסי, שהנוטל שתי ידיו מרביעית בשטיפה אחת ידיו טהורות והמים טמאים, שיש תמיד טהרה במים טמאים. אבל זה אינו, דאמנם ברביעית כך הוא סובר, אבל במקרה שנוטל שתי ידיו משיירי טהרה שם מודה ר"י לר"מ שצריך מים שניים, ואם הוא סובר שתמיד יש טהרה במים טמאים, לשם מה הצריך מים שניים (כקו' הרשב"א לעיל). אלא ההסבר בר"י הוא כך: כעקרון אין טהרה במים טמאים, ולכן בנוטל משי"ט צריך מים שניים, ורק מי שנוטל מרביעית יש לו קולא מיוחדת שיש טהרה במים טמאים.

ומדוע דוקא ברביעית? - כתב **הב"י**¹²: "ויראה הטעם לפי שעשו רביעית בב"א כמו טבילה שא"צ שטיפה שתי פעמים". (והנוטל לידו אחת אפי" שלא מרביעית, אלא משי"ט, הקל ר' יוסי עוד יותר שבכ"ז יש טהרה במים טמאים אפי" שאין כאן שיעור מקוה).

עקרון זה ששיעור רביעית הוא כמקוה הוא גם טעמו של ר"מ מדוע א"צ מים שניים כשנוטל מרביעית, אלא שלר"מ החידוש הוא: כיון שזה כמקוה אין המים נטמאים מהיד (וכמו שהמקוה לא נטמא מאדם טמא שטבל בו) ולכן א"צ מים שניים, ואילו לר' יוסי החידוש הוא: כיון שזה כמקוה אז אפי" שהמים נטמאים (כיון שזה לא ממש מקוה אלא רק כמקוה) בכ"ז היד נטהרת. בקיצור: לר"מ החידוש הוא בדין טהרת המים, ולר' יוסי הוא בדין טהרת הידיים.

מה לדעת ר"מ דין המים של הנוטל ידו אחת משטיפה אחת משיירי רביעית: המים טמאים או טהורים? ונציג את שתי האפשרויות:

א. המים טמאים, כיון שאין שיעור רביעית שהוא כמקוה. והחידוש בנוטל ידו אחת הוא שלמרות שהמים טמאים בכ"ז היד טהורה. כלומר, חידוש בדין טהרת הידיים. וכ"כ **בביאור מרדכי**¹³.

ב. המים טהורים, אחרת היד לא תהיה טהורה כיון שאין טהרה במים טמאים, וכפי שהסברנו לעיל. והחידוש הוא שלמרות שאין שיעור רביעית, בכ"ז המים טהורים.

¹⁰ ע"י גם חזו"א סי' כד' ס"ק כה', שפי' באופן דומה.

¹¹ ב"ו ש"ב.

¹² סי' קסב' אות ו' סוד"ה "ומ"ש רבינו".

¹³ לפ"ח דברכות אות כג', ד"ה "ודע".

בענין דברי המשנה "נטל לידו אחת" נראה שכונתה היא שכלל לא בא לטהר אלא ידו אחת וכגון שרק היא טמאה¹⁴. וכך מדויק מלשון **הרא"ש**¹⁵. "נטל ידו אחת: שלא רצה לטהר אלא ידו אחת".

כמי ההלכה במח' ר' יוסי ור"מ? - לשם כך נביא את המשך דברי הר"ש. הוא מביא **תוספתא**, וז"ל: "הנוטל את ידיו צריך לשפשף. שפשפה בחבירתה טמאה. בראש או בכותל טהורה. חזר ונגע בהן טמאה". מפרש הר"ש, ש"צריך לשפשף" הכוונה היא לנגב את הידיים לאחר הנטילה, וכדברי הגמ' בסוטה¹⁶: "כל האוכל בלא ניגוב ידיים כאילו אוכל לחם טמא". באיזו מציאות מדובר שצריך ניגוב? - אומר הר"ש: "ובשלא נטל כי אם הראשונים איירי דאי נטל את השניים היכי קתני סיפא בשפשף בראש וחזר ונגע בהן טמאה, הרי טיהרו השניים את הראשונים שע"ג היד". כלו', מדובר במקרה שהמים שעל היד עדיין טמאים, כי אם הם כבר טהורים אז גם אם ניגב אותם בכותל נשארו טהורים והתוספתא אומרת: "חזר ונגע בהן טמאה". אלא ודאי מדובר במים טמאים. (אמנם אחר-כך אומר הר"ש: "ומיהו אפשר דשפשוף בעי לעולם", וכונתו, שאפי' אם המים טהורים אפשר דצריך שיפשוף שלא בגלל בעיה של שלטומאה, וכמש"כ רש"י¹⁷ בגמ' בסוטה) וממשיך הר"ש ומסביר את הדין שאם ניגב בכותל וחזר ונגע טמאה, אפי' שגם לפני שניגב היו על ידיו מים טמאים בכ"ז הם לא טימאו את ידו: "שאותן מים טמאין (שעל הכותל) חזרו וטמאו את היד שנגע בהן, אע"ג דכל כמה שלא שיפשוף מטהרי בשיפשוף, השתא דחזר ונגע גרע". והסברא היא שהדין שהמים הראשונים נטמאים מהיד ואעפ"כ לא מטמאים נכון רק כאשר הם עדיין על היד ולא זזו ממנה. (ועי' בענין זה בתחי' סוגית "דין רטיה בנטיי"). מ"מ לפי דרכנו אנו לומדים מדברי הר"ש הללו שמדובר בנטילה שכבר נטהרו הידיים במים הראשונים שנטלו, אפי' שהם טמאים, וזה מש"כ הר"ש "מטהרי בשיפשוף". ובאמת הדבר פשוט, שאם עדיין המים לא טיהרו את הידיים מה יועיל שיפשוף, וכי שיפשוף מחליף נטילה?! אלא ודאי שהמים טיהרו, והשיפשוף בא להסיר מים טמאים מהיד.

ונבדוק כמי אפשר להעמיד את התוספתא הזו: א"א להעמיד כר"מ, שהרי לדעתו אם המים טמאים אז גם היד טמאה וחייבים מים שניים, שהרי אין טהרה במים טמאים. אלא ודאי זה כר' יוסי שנטל מרביעית מטהר ידיו במים טמאים, ורק צריך לשפשף כדי להסיר את אותם מים טמאים מידו. (ודוקא שנטל מרביעית אבל נטל מש"ט כבר כתבנו לעיל שמודה בזה ר' יוסי שצריך מים שניים גם לטהר ידיו ובודאי שלא יעזור ניגוב). לכן נראה שהר"ש יפסוק הלכה כר' יוסי שסתמא דתוספתא כמותו, וגם סתמא דגמ' בסוטה יותר מסתדר איתו. וכן כתב **החזו"א**¹⁸.

¹⁴ כגון מי שיצא להשתין באמצע האכילה ושיפשוף ניצוצות רק בידו אחת - עי' שו"ע סי' קע".

¹⁵ בפיחמ"ש.

¹⁶ דף ד: ועי' בר"ש שהביא עוד ראיות להסבר זה לשיפשוף.

¹⁷ ד"ה "כל האוכל": "דבר מאוס הוא וחשוב בטומאה וכו'". ועי' חזו"א סי' כה' ס"ק י' ד"ה "ישם".

¹⁸ סי' כד' ס"ק יא' ד"ה "והנה". ומוכיח זאת גם עפ"י הר"ש על פ"א מ"א שמובא בהמשך.

להבנת דעת הר"ש נביא את פירושו על **המשנה**¹⁹: "מוסיפין על השניים, ואין מוסיפין על הראשונים". מדובר על מי שלא נטל את כל ידו עד הפרק בבת אחת, ואומרת המשנה שבמים השניים יכול להשלים בפעמיים משא"כ בראשונים. ושם כותב הר"ש: "וראשונים ושניים דכולא מכילתין משום דפעמים שאדם זורק מים על ידיו פעמיים כדי ליטול יפה, ואם משטיפה אחת הגיעו עד הפרק מנגב ידיו במפה והו טהורות". הר"ש מצייר מקרה שבו נוטל מים ראשונים וידיו טהורות, ומטרת המים השניים אינם לטהרת הידיים אלא רק "כדי ליטול יפה", ולמרות זאת (אם אינו נוטל מים שניים שיטהרו את הראשונים) צריך ניגוב להסיר את המים הטמאים. **בנוסחא מספרים אחרים** מביא הר"ש טעם נוסף למה במקרה המדובר הוא נוטל מים שניים: שכיון שהמים טמאים, אז אם יגע בכותל וכדו' ויחזור ויגע במים שנשארו על הכותל, תיטמא ידו שוב, "לכך עבד שטיפה אחרת במים שניים, לטהר מים ראשונים שע"ג ידיו". מ"מ, לפי שתי האפשרויות מדובר במקרה שהראשונים לבד טיהרו את הידיים למרות שהם בעצמם נטמאים. האם זה לפי ר"י או לפי ר"מ? - לפי דברינו לעיל ודאי שזה רס לר' יוסי, שהרי לר"מ אם המים טמאים אז הידיים טמאות, וכאן הידיים טהורות, אז לר"מ גם המים יהיו טהורים. רק לר' יוסי זה אפשרי שהמים טמאים ובכל זאת הידיים טהורות. וגם לר"י מדובר דוקא בנטל מרביעית, כי אם נטל מש"ט גם ר"י מודה שאין טהרה במים טמאים וצריך מים שניים גם לצורך טהרת הידיים²⁰.

2. שיטת הראב"ד:

הרשב"א²¹ מביא **ירושלמי**²² שאומר על מים שלפני המזון ש"נוטל ומפסיק". מה כונת הירו' בזה? - הרשב"א מביא את **הראב"ד** שפי כן: "שופך פעם אחת ומפסיק, ואח"כ שופך פעם שניה, כדי לטהר המים הראשונים". כלו', שצריך ליטול מים ראשונים ושניים. ולפי דעת הראב"ד לעולם בעינין מים ראשונים ושניים. וכ"כ **בב"ב**²³: "אבל מדברי הראב"ד...נראה שאם שפך רביעית בבת אחת על ידיו לא מהני".

הראב"ד מסביר את סברתו, וז"ל²⁴: "שעיקר טומאת הידיים שאמרו לא טומאה ודאית היא, אלא טומאת ליכלוך...וגזרו עליהם טומאה מאותו לכלוך...וזה שאמרו ראשונים מטהרים את הידיים, כלומר, מעוררין מהם את הזיעה ואת הצואה והלכלוך שעליהם...ובאין השניים ומדיחים אותם המים המטושטשים עם הזיעה והלכלוך ונשארו הידיים נקיות...ומפני זה צריך שיפסיק במים

¹⁹ ריש מסכת ידיים.

²⁰ ע"י חזו"א סי' כד' ס"ק ו' ד"ה "ס"א" וגם מהמשך דברי הר"ש שם בנוסחא אחריתי מוכח שמדובר לדעת ר' יוסי, ממש"כ מיד אח"כ: "ואפילו לר"מ במטהר וכו' אכתי זמנין דזקוק ליה מים אפילו לטהר ידו וכו'". ועי' גם ב"משנה אחרונה" על המשניות.

²¹ תוהב"א ב"ו ש"ב.

²² ברכות פ"ח ה"ב וחלה פ"ב ה"א.

²³ סי' קס"ב אות ו' ד"ה "אבל".

²⁴ ע"י בסי' מים ראשונים לרב מרדכי רבינוביץ' שליט"א עמ' קט', מובא בב"י שם.

הראשונים, שאם יתן כל הרביעית בפעם אחת יהיו מעוררין את הלכלוך שעליהן מ"מ המים הנשאים על היד משיירי טשטוש הס". בקיצור: אין נקיון שלם לידיים אלא בשתי נטילות, ולכן גם רביעית בב"א לא תועיל ליטול בשטיפה אחת.

כיצד יפרש הראב"ד את המשנה שאומרת שכשנוטל מרביעית אפי' משטיפה אחת ידיו טהורות. **השו"ע הרב**²⁵ מסביר את שי' הראב"ד: "וכר' יוסי בפ"ב דידיים דלא כר"מ". וכונתו להסביר את המשנה לפי הראב"ד אחרת מהסבר הר"ש לעיל. הר"ש הסביר שכל מה שנחלקו ר"מ ור' יוסי זה לגבי המים, שר"מ מטהר ור' יוסי מטמא, אבל לגבי הידיים גם ר' יוסי מודה שהם טהורות, כיון שלר' יוסי יש טהרה במים טמאים אפי' לנוטל שתי ידיו. אבל הראב"ד סבר שר' יוסי מסכים לר"מ בעקרון שאין טהרה במים טמאים. כיון שר' יוסי סובר שהמים טמאים אז אוטומטית יוצא מדבריו שגם היד טמאה, ומוכרחים להוסיף מים שניים. א"כ לר' יוסי גם כשנוטל מרביעית והמים טמאים, היד טמאה עד שיגיע עליה מים שניים, והלכה כר' יוסי.

3. שיטת הרשב"א:

לאחר שהביא הרשב"א את שיטת הראב"ד בפ"י הירו': "נוטל ומפסיק", הקשה עליו מסברא כפי שהבאנו אותו לעיל למה צריך מים שניים, והרי הידיים כבר טהורות על-ידי הראשונים²⁶. אמנם קוי' זו כבר תירצנו לעיל בשיטת הר"ש שיש תהליך של טהרת הידיים, אך כנראה לרשב"א לא ניחא בכך. לכן מביא הרשב"א פ"י אחר לירושלמי בשם **הר"ש**²⁷ שמסביר שהירושלמי מדבר על מי שנטל חצי ידו ורוצה להשלים את שאר ידו. (לא נפרט בענין זה - עי' סוגיית "נטילה לחצאין" שם דובר בכך בהרחבה). עפ"י פ"י זה בירושלמי א"צ הרשב"א לפרש כראב"ד ולהזיק מים שניים לטהרת הידיים כלל. א"כ לפי הרשב"א אין מים שניים שנצרכים לטהרת היד.

פ"י המשנה לפי הרשב"א: וז"ל²⁸: "הנוטל ידו אחת משטיפה אחת לבד, ויש בה כדי שתי שטיפות ה"ז עולה לשתים וא"צ מים שניים, וידו טהורה. אבל שתי ידיו משטיפה אחת ידיו טמאות אא"כ יש בה באותה שטיפה כדי שתי שטיפות דהיינו רביעית לשתי ידיים".

ולכאוי' צ"ע בדבריו. שהרי לפי סברתו לעיל א"צ מים שניים לטהרת היד, וא"כ מדוע אם נטל ידיו משטיפה אחת בשיעור שטיפה אחת ידיו טמאות! מה חסר? וצ"ל, שבאמת מעיקר הדין א"צ שיעור שתי שטיפות, אלא שיעור שטיפה אחת מספיק שהרי אפי' שהמים טמאים היד טהורה. אלא שחז"ל באו ותיקנו ששיעור הנטילה בשטיפה אחת יהיה כשיעור נטילה של שתי שטיפות. ולכן, מי שיפחות משיעור זה לא עלתה לו נטילה שהרי חיסר מהשיעור, ולא יעזור לו מים שניים²⁹

²⁵ בפסקי הסידור: "סדר נט"י לסעודה" אות א' בסוגריים. וכ"פ להלכה כראב"ד.

²⁶ ועי' בהרחבת הקושיה במשמרת הבית שם.

²⁷ פ"א מ"א דידיים.

²⁸ תהב"א ב"ו ש"ג. עפ"י הנוסחא בהוצ' מוסד הרב קוק.

²⁹ ואמנם זה דוחק בלשון הרשב"א שכתב "ואין צריך מים שניים" דמשמע שאם נטל בשיעור פחות יצטרך מים שניים אך ללא זה א"א להסביר.

כיון שאין דין מים שניים לטהרת הידיים. כלו', תיקנו שיעור נטילה שמקורו מצירוף שיעור שתי שטיפות. ואפי' שא"צ פעולה של שתי שטיפות לטהר את היד, מ"מ אין לפחות משיעור זה. וחז"ל תיקנו זאת כי רצו שהשיעור יהיה של נטילה מושלמת שלא רק הידיים טהורות אלא גם המים טהורים. ואפי' לר' יוסי שאין זה יוצר בפועל שטיפה מושלמת שהרי המים טמאים, צ"ל שזהו שיעור של שטיפה מושלמת. ועדיין הדברים אינם מתיישבים לגמרי³⁰.

4. שיטת הרא"ש³¹:

הרא"ש מביא את המשנה³² שאומרת: "נטל ידו אחת ושפשפה בחברתה טמאה". נכון שגם המים הראשונים עצמם טמאים, מ"מ כאן יש טומאה שהגיעה מיד אחרת והיא מטמאה לא רק את המים הראשונים אלא גם את היד עצמה. וממשיך הרא"ש: "הלכך השופך מן הכלי על ידו אחת ונגע בשניה צריך לנגב את ידיו. והנוטל צריך שישפוך אחר על ידיו, ואם אין אחר יאחז הכלי בראשי אצבעותיו וישפוך על שתי ידיו או ישפוך על זו רביעית ועל זו רביעית ואח"כ ישפשפם זו בזו שהשופך רביעית על ידו כאחת א"צ מים שניים לטהרה". מדוע הרא"ש מצריך שישפוך אחר על ידיו או יאחז בראשי אצבעותיו? - כדי שיטול שתי ידיו כאחת. מדוע יש ענין שיטול שתי ידיו כאחת? - כותב המעדני יו"ט³³: "דהשתא נחשבות שתי ידיו כאחת³⁴ ואינם מטמאות זו את זו". כלו', יש ענין ליטול באופן שהידיים לא יטמאו זו את זו. מדוע? נראה לדייק מלשון הטור³⁵ שלאחר שהביא את הדין שהנוטל ידו אחת ושפשפה בחבירתה - טמאה, כתב: "לפיכך הנוטל ידיו צריך שישפוך לו אחר עליהם... ואח"כ ישפשפם". וכתב עיי' הב"י: "משמע דהנוטל ידיו צריך לשפשפם³⁶". וא"כ יש מצוה לשפשף ידיו זו בזו בנטילה. וכדי לבצע זאת ללא שהיד תיטמא מחברתה צריך ליטול את שתיהן כאחת ולהחשיבם כיד אחת. לשם זה מציע הרא"ש עוד אפשרות שיוכל לשפשפם אפי' שלא עיי' נטילתם כאחת. וזה עיי' שיטול על כל יד בנפרד רביעית, שאז היד טהורה והמים טהורים וא"צ מים שניים כלל. מקור דין זה, כותב שם הרא"ש, הוא מדעת ר"מ במשנה שאומר שכשנוטל רביעית גם הידיים וגם המים טהורים³⁷. מכאן רואים בבירור שהרא"ש סטה מפ"י הר"ש. שהר"ש פי' מרביעית

³⁰ אע"פ שנראה מתוהב"א שחולק להלכה על הראב"ד וסובר כשיטתו שהובאה כאן, בתוה"ב הקצר משמע להיפך, ועיי' מ"א סי' קס"ב ס"ק ג'.

³¹ סי' יח'.

³² פ"ב מ"ג.

³³ אות י'.

³⁴ עיי' סוגית "דין רביעית ושיירי טהרה".

³⁵ סי' קס"ב אות ד' וכן העתיק בשו"ע שם. ועיי' בדרישה שם אות ב' שהקשה על דיוק זה "ואין לדקדק...קשה למה צריך לשפוך לו אחר וכו'" ועיי' במ"א ס"ק ח' שתי קושיה זו. ועיי' ערוך השולחן סעי' יד'. ועיי' במ"א שדחה טעמים אחרים לשישפוך לו אחר על ידיו. וקצת תימה על המ"ב (ס"ק לח') שפי' את המחבר באופן שונה, ורק בסוף כתב "ואדרבה, מצוה לכתחילה לשפשפם זו בזו".

³⁶ ועיי' שהביא ראיות מרמב"ם ושאר ראשונים לדין זה. ועיי' בב"י אות ז' ובהגהות והערות אות י"ב.

³⁷ ואם נוטל שתי ידיו כאחד א"צ אלא רביעית אחת דנחשבות כיד אחת - עיי' ב"י סוס"י קנח'.

בכלי מספיק בשביל שהמים והידיים יטהרו בשטיפה אחת, ואילו לרא"ש צריך דוקא רביעית שלמה על כל יד. לפי"ז דעת הרא"ש היא שאפי' אם נטל מכלי שיש בו רביעית, אלא שלא כולה באה על הידיים, בכ"ז צריך מים שניים, ודלא כר"ש. וההבדל ביניהם מדויק בפיהמ"ש: **דהר"ש** כתב שהנוטל לידו אחת טהורה "אע"ג שאין בכלי רביעית". **והרא"ש** כתב: "אע"פ שלא היו במים רביעית³⁸". **והר"ש** כתב: "ר"מ מטמא עד שיטול מרבועית". **והרא"ש** כתב: "...עד שיטול מי רביעית". וסברת הרא"ש כנראה היא שלא הובן לו איך ר"מ מטהר את הידיים כבר בשטיפה אחת, אא"כ נאמר שיש כאן דין מקוה מיוחד שברביעית, והיה נראה לו שלשם חידוש זה צריך ממש שיחשב כטבילה במקוה זה, שיבואו כל המים על ידיו.

מדוע צריך לשפשף ידיו זו בזו? - לשם כך נביא את דברי המ"א³⁹, שמקשה מדוע הרא"ש לא הציע פתרון כיצד לשפשף ידיו זו בזו ושלא יטמאו ע"י שיטול מים ראשונים ושניים על כל יד בפ"ע, שאז המים טהורים, ואז ישפשף, וא"צ ליטלם כאחת? **ומת"ר**: "וי"ל דצריך לשפשף בשפיכה ראשונה לרחוץ יפה הזיעה". והמ"א מציין מקור לדבריו בב"י, וכבר כתב **בהגהות הגר"ח צאנזר** שזו טעות, וכונתו להפנות לדברי **הראב"ד**⁴⁰ בסברתו למה צריך מים ראשונים ושניים "להסיר הזיעה והלכלוך". כל"ו, מטרת שיפשוף ידיו זו בזו היא כדי לנקותם יותר טוב מהזיעה⁴¹. עפ"י"ז מת"ר המ"א את קושיתו: אם יטול מים ראשונים ושניים אז דין השיפשוף יהיה בין מים ראשונים לשניים, ששם זה הכי טוב מבחינת הניקוי. אמנם אם נוטל רביעית, שאין מים שניים, אז הקלו שיפשוף זו בזו אחרי הנטילה. אבל כשיש אפשרות חייבו לשפשף דוקא באמצע, ואז צריך שלא יטמאו ידיו זו מזו ולכן יטלם כאחת.

מקור שיפשוף של ידיו זו בזו הוא **מהתוספתא**: "הנוטל ידיו צריך לשפשף". והרא"ש לא קיבל את פי הר"ש שהכונה לנגב, אלא פי שהכונה זו בזו. ומדוע? ונראה, שכיון שהרא"ש סובר שהלכה כר"מ, שבנוטל רביעית כאחת המים טהורים, אם יפרש כמו הר"ש שהכונה לניגוב מים טמאים אז יהיה מוכרח להעמיד את התוספתא כר' יוסי, שרק לו יש טהרה במים טמאים (וכפי שהסברנו לעיל). ולא רצה הרא"ש להעמיד את התוספתא דלא כהלכתא.

לפי"ז, שהרא"ש מעמיד את התוספתא כר"מ שאין טהרה במים טמאים, א"כ קשה, שבתוספתא כתוב: "שפשפה בחברתה טמאה", ולכן ודאי מדובר שנטל רק ראשונים והמים טמאים, אז איך כתוב אח"כ "בראש או בכותל טהורה"? והרי אין טהרה במים טמאים לר"מ! ומת"ר **הביה"ל**⁴² שבאמת צריך לפרש ש"בראש

³⁸ ומש"כ בהמשך: "אלא דאתו משיירי טהרה" צ"ל שלאו דוקא וה"ה דהיה יכול לומר אע"ג דלא באה כל הרביעית על היד.

³⁹ סי' קס"ב סי"ק ח'.

⁴⁰ הובאו לעיל בשיטתו.

⁴¹ ע"י בסמ"ג במ"ז סי"ק ד' שכתב הטעם לשיפשוף משום שיגיעו לכל מקום. מה שתלה זאת בטופח ע"מ להטפוח חיבור ק"ק, דהרי לרא"ש אפי' טופח להטפוח אינו חיבור ע"פ הסבר הב"י, ע"י סוגית "נטילה לחצאין". (ובענין שיפשוף למטרת שיגיעו המים לכל מקום - ע"י סוגית "נט"י בחופניו").

⁴² ע"י סי' קס"ב סעי' ח' ד"ה "מטהרים" למטה בסוגריים המרובעות.

או בכותל טהורה" אין הכונה שטהורה ממש, אלא רק לאפוקי שאינה טמאה ויכולה ליטהר ע"י מים שניים.

ג. בירור פסק המחבר:

המחבר פסק כמו הרא"ש, כר"מ, שהנוטל רביעית כאחת אין שם מים טמאים כלל⁴³. לכן העתיק המחבר⁴⁴ את כל דברי הרא"ש דלעיל שאם נטל ידו אחת ושיפשה בחבירתה טמאה ולכן יטול באופן שאינן מטמאות זו מזו, כדי שיוכל לקיים מצות שיפשוף ידיו זו בזו.

א"כ: הלכה כר"מ שאם נוטל רביעית שלמה על ידיו א"צ מים שניים, ואם נטל פחות מרביעית, ואפ"י שבכלי היתה רביעית, צריך מים שניים לטהרת ידיו.

אלא שקשה מפסיקת המחבר בהמשך הסימן⁴⁵: "נטל ידו אחת ושיפשה בראשו או בכותל ואח"כ חזר ונגע באותם מים שבאו מידו על הראש ועל הכותל טמאה, שאותם מים טמאים חזרו וטמאו את היד שנגע בהם, אע"ג שכל כמה דלא שיפשוף מטהרי בשיפשוף השתא דחזר ונגע גרע". זהו העתק לשון הר"ש שהבאנו לעיל שמסביר את התוספתא ש"הנוטל ידיו צריך לשפשוף... בראש או בכותל טהורה, חזר ונגע בהן טמאה", שמדובר שידי טהורות - ולכן יכול לנגב את המים, וא"צ מים שניים - והמים טמאים - ולכן אם "חזר ונגע בהן טמאה". אבל זה תימה שכל זה הוא לדעת הר"ש, שפסק כר' יוסי שיש טהרת ידיים במים טמאים, ולכן יכול לנגב ידיו והן טהורות. אבל כיון שהמחבר פסק כמו הרא"ש שפסק כר"מ שאין טהרה במים טמאים, א"כ אין מצב ש"מטהרי בשיפשוף"⁴⁶.

אמנם לפי דברי הביה"ל⁴⁷ בהסבר "מטהרים בשיפשוף" אין כלל קושיה. הוא מסביר שגם לפי ר"מ יש טהרה במים טמאים, ואפ"י אם נטל פחות מרביעית על ידיו יכול לנגב ידיו והן טהורות. ומה שאמר הר"ש ש"מטהרים בשיפשוף" זה לא כמו שהסברנו דוקא לפי ר' יוסי, וברביעית, שאומר שיש טהרה במים טמאים. אלא גם לפי ר"מ ואפ"י בפחות מרביעית. אלא שלכתחילה אומר ר"מ שאם המים טמאים יש לשפוף עליהם מים שניים כדי לטהר אותם, אא"כ נטל רביעית שאז המים כבר טהורים וא"צ למים שניים אפ"י לכתחילה. ולר' יוסי ג"כ, אם נטל בפחות מרביעית צריך לכתחילה מים שניים לטהר את המים שעל ידיו, ובדיעבד אם ניגב את המים הטמאים א"צ ליטול שוב, וידיו טהורות בראשונים בלבד. (וצ"ע איך יסביר הדין בדעת ר"י שנוטל רביעית שהמים טמאים, האם סובר שצריך מים שניים או לא). מקור דברי הביה"ל הוא ממה שהראשונים פירשו (הובאו בפתיחת המאמר) שמים שניים באים לטהר את המים שעל הידים, אבל הידיים טהורות גם בלעדיהם. וכפי שהבאנו מהר"ש בריש ידיים בנוסח"א שנוטלים מים שניים כדי לטהר את המים שע"ג ידיו ולא את ידיו. אלא שאנחנו הסברנו שהר"ש מדבר רק לדעת ר' יוסי ובנטילה מרביעית (לפי הר"ש: מרביעית, ולפי

⁴³ ס"י קסב' סעי' א': "וכן אם שפך וכו'", וסעי' ב': "ואם אין וכו'" ובסעי' ט': "ואם שופך רביעית".

⁴⁴ סעי' ד'.

⁴⁵ סעי' ח'.

⁴⁶ ותימה שלא נתעוררו נ"י"כ השו"ע לקו"ז, רק החזו"א הק' זאת - ס"י כד' ס"ק כד' ד"ה "שם".

⁴⁷ ד"ה "מטהרים". ועי' מ"א ס"ק טז'.

הרא"ש: רביעית על היד, אבל הביה"ל הבין שמדובר לכו"ע ואפי' בפחות מרביעית, שא"צ מים שניים לטהרת ידיו, ואם ניגב את הראשונים, בדיעבד טהורות. וכמו הביה"ל הבין גם **התוי"ט**⁴⁸ שמדובר בנטילה אפי' משיירי טהרה ובכ"ז ידיו טהורות אפי' שהמים טמאים.

אבל דברים אלו קשים מאוד. שהרי הר"ש כתב בפירוש: "ר"מ מטמא את ידיו עד שיטול מרביעית". וכמש"כ שם **בהגה"ה מס"א**: "אבל לשתי ידיו אע"ג דאתו מש"ט לא מהני עד שיטול ב' פעמים". וכמש"כ הר"ש: "ואפילו לר"מ...אכתי זמנין דזקוק ליה מים אפילו לטהר ידיו כשלא היו הראשונים מי רביעית"⁴⁹.

א"כ חוזרת הקושיה על המחבר לדוכתא: איך לאחר שפסק כרא"ש שאין טהרה במים טמאים, פסק שיש טהרה בשיפשוף בלבד וא"צ מים שניים?

תירץ ה**דרישה**⁵⁰ שדין טהרה במים טמאים נמצא גם לר"מ בנוטל ידו אחת בלבד. ונסביר: לעיל הסתפקנו מה דעת ר"מ בנוטל ידו אחת משטיפה אחת - שהדין הוא שא"צ רביעית, ואפי' משיירי טהרה ג"כ ידו טהורה - האם המים טהורים, כמו נוטל שתי ידיו מרביעית, או שכיון שאין שיעור רביעית אז המים טמאים. והדרישה סובר שלדעת הבי"י המים טמאים. והחידוש של ר"מ בנוטל ידו אחת היא בדין טהרת הידיים, שאע"פ שהמים טמאים, בכ"ז הידיים טהורות. עפ"י מסביר ה**דרישה** שמש"כ הר"ש ש"מטהרי בשיפשוף" וא"צ מים שניים אפי' שהמים שעל ידיו טמאים מדובר במי שנוטל רק ידו אחת משיירי טהרה, שאז גם לר"מ הטהרה היא במים טמאים. ולפי הרא"ש שנפסק להלכה נאמר שאפי' אם נטל מרביעית בכלי ולא רביעית על הידיים הדין הוא שהמים טמאים בידי אחת אפי' שהיד טהורה. ועל זה כתב המחבר את דינו⁵¹, אבל בנוטל שתי ידיו לעולם ידיו טמאות עד שיטול מים שניים או רביעית בבת אחת.

ד. בענין שפשוף ידיו זו בזו:

כבר הבאנו לעיל שלדעת הרא"ש שיפשוף ידיו זו בזו זה מצוה⁵². ונראה לומר שתי סברות מדוע אין נוהגים בכך העולם:

א. כיון שהסברנו שטעם השיפשוף הוא להסיר לכלוך, אפשר לומר שזהו זוקא כאשר ידיו מלוכלכות, אבל לא סתם ידים שנקיות⁵³.

ב. אם מנגב ידיו זה מחליף את השיפשוף זו בזו. וכ"כ **בב"י** שניסה להסביר מדוע משמע מהראב"ד שאין מצוה לשפשפם זו בזו: "ומיהו איכא למידק דמשום דאפשר לשפשף בכותל וכיוצא ואינו צריך לשפשף זו בזו משום הכי קאמר אם שפסף, אבל שפשוף מ"מ צריך הוא לעשות".

ועוד כתב **במ"ב**⁵⁴ שדין שפשוף זו בזו אינו לעיכובא.

⁴⁸ פ"א מ"א ד"ה "ואין".

⁴⁹ ועי' ב"משנה אחרונה" על המשניות פ"א מ"א ד"ה "מוסיפין, ועי' חזו"א הנ"ל שסיים: "והדברי המ"ב בביה"ל תמוהים טובא".

⁵⁰ סוף ס"ק ב' י"ש (ע"ג) בד"ה וממ"ש".

⁵¹ ומסולקת קו' הטי"ז ס"ק ח' למה כתב המחבר רק ידו אחת.

⁵² עי' גם בחזו"א שכתב דין בזה בסתם סי' כד' לאי ד"ה "מצוה".

⁵³ וכ"כ בספר הלכה לרב הופמן.

⁵⁴ עי' סוסיק לח'.